INTERNÁCIE Z JUŽNÉHO SLOVENSKA V ROKU 1919. DODATOK K CHARAKTERU DOBOVÉHO ČESKOSLOVENSKEHO ŠTÁTU

ATTILA SIMON

SIMON, Attila. Internment of people from southern Slovakia in 1919. A supplement to the character of the emerging Czechoslovak state. Historický časopis, 2020, 68, 2, pp. 271-290, Bratislava.

The study is devoted to the hitherto little reflected theme of internment in Slovakia in 1919. In the first part, the author describes the situation in southern Slovakia at the beginning of 1919 and the events from the declaration of the state to the end of March that led to the first wave of internment. He also presents the social composition of the people interned in Ilava and the conditions of their life in the camp there. The second part concentrates on internment in May and June, when about 2600 people were taken to Terezín (Theresienstadt). The author also considers the discussions in the public life of the time about conditions in the Terezín camp and about the fact of internment itself.

Key words: Internment. 1919. Origin of Czechoslovakia.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2020.68.2.4>

Storočnica vzniku Československa bola okrem slávnostných prípitkov dobrá aj na to, aby sme si znovu pripomenuli dlhy, ktoré ohľadom spracovania obdobia budovania Československého štátu (1918 – 1920) nahromadila historiografia. V prvom rade, čo sa týka dôkladnej analýzy obdobia prevratu, čiže prechodu územia Slovenska a jeho obyvateľov z jedného štátu do druhého. Prevrat sa totiž nedá zúžiť na obdobie niekoľkých dní deklarácie republiky a ani na proces vojenského ovládnutia územia Slovenska československou vojenskou mocou. A hlavne nie na južnom Slovensku, ktorého obsadzovanie začalo koncom decembra 1918 a skončilo až začiatkom júla nasledujúceho roku, keď aj posledné oddiely maďarskej Červenej armády opustili územie Slovenska, definitívne vyznačené v Paríži 12. júna 1919. Príchod československej štátnej moci na toto územie totiž neznamenal okamžitú a zásadnú zmenu dovtedajšieho života: tamojšie štátne a verejné úrady boli aj naďalej verné uhorskému štátu a činy a postoje miestneho obyvateľstva (a to nielen Maďarov, ale aj Nemcov i niektorých Slovákov) vo veľkej miere determinovala predstava, že nadvláda československej štátnej moci bude v ich priestore len prechodná. Akceptácia nového usporiadania trvala nie týždne, ale mesiace, ba v hlavách niektorých aj celé roky.

Doterajšia slovenská, česká i maďarská historiografia sa zamerala predovšetkým na zachytenie diplomatického a vojenského pozadia budovania republiky.¹ O tom, ako prebiehal proces prevratu na úrovni každodennosti a o interakcii medzi obyvateľmi južných oblastí Slovenska (vrátane Bratislavy a Košíc) a novou štátnou mocou vieme len málo. A to napriek tomu, že v posledných rokoch pribúdajú publikácie zaoberajúce sa touto tematikou.² Zoznam tém, ktoré by si zaslužili dôkladnejšie spracovanie, je dlhý: obsadzovanie miest južného Slovenska a prvé týždne budovania novej administratívy v tomto priestore; konflikty miestneho obyvateľstva s novou mocou; februárové štrajkové hnutie; vplyv koncom marca vyhláseného štatária alebo začiatkom júna zavedenej vojenskej diktatúry na každodenný život atď. – to sú témy, ktoré čakajú na svoje spracovanie.

Medzi nespracované a slovenskou historiografiou nereflektované témy patrí aj internácia občanov Slovenska v roku 1919. Hoci sa jedná o fenomén, ktorý sa priamo dotkol približne 3 tisíc občanov Slovenska, nehovoriac o tom, že internácie sú nerozlučne späté s najdôležitejšími procesmi daného obdobia (napr. s vyhlásením štatária, s rozmachom robotníckeho hnutia alebo s bojmi s Maďarskom), súčasná historiografia túto tému úplne opomína, a nie je spomenutá ani v posledných syntézach dejín Slovenska.³ Jej jediným vážnym, na archívnom výskume založeným spracovaním je štúdia amerického historika Todda Huebnera, ktorá sa zaoberá internačným táborom v Terezíne⁴ a jej základ tvorí pred-

- 1 Okrem značného množstva odbornej literatúry zaoberajúcej sa diplomatickými aspektmi začlenenia územia Slovenska do ČSR, treba vyzdvihnúť význam edície prameňov k vzniku ČSR. DEJMEK, Jindřich – KOLÁŘ, František (eds.). *Československo na pařížské mírové konferenci 1918–1920. Svazek I. (listopad 1918 – červen 1919)*. Praha: HÚ AV ČR, 2001. ISBN 8086506029; DEJMEK, Jindřich – KOLÁŘ, František (Eds.). *Československo na pařížské mírové konferenci 1918 – 1920. Svazek II. (červenec 1919 – červen 1920)*. Praha: HÚ AV ČR, 2001. ISBN 9788086506982; KLIMEK, Antonín et. al. (Eds.). *Vznik Československa 1918*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1994. ISBN 808586407X). K procesu obsadzovania územia Slovenska československým vojskom pozri HRONSKÝ, Marián. *Boj o Slovensko a Trianon 1918 – 1920*. Bratislava: Národné literárne centrum, 1998. ISBN 8088878144.
- 2 Inšpirujúcim príkladom sú niektoré štúdie publikované vo zväzku ŠVORC, Peter – HEPPNER, Harald. *Velká doba v malom priestore. Grosse Zeit im kleinen Raum. Zlomové zmeny v mestách stredoeurópskeho priestoru a ich dôsledky (1918 – 1929)*. Umbrüche in den Städten des mitteleuropäischen Raumes und deren Wirkungen (1918–1929). Prešov; Graz: UNIVERSUM-EU, s.r.o. 2012. ISBN 9788089046744. V poslednej dobe vyšli v maďarčine dva dôležité príspevky do tohto diskurzu: SZEGHY-GAYER, Veronika. Államfordulat és az újrastrukturálódó helyi elit Bártfán (1918–1919). In *Századok*, 2018, č. 6, s. 1215–1236. ISSN 0039-8098; SIMON, Attila. Kassa Három megszállása. Párhuzamok és tanulságok. In *Történelmi Szemle*, 2017, č. 4, s. 569–590. ISSN 0040-9634.
- 3 FERENČUCHOVÁ, Bohumila – ZEMKO, Milan. *V medzivojnovom Československu 1918 – 1939*. Bratislava: Veda, 2012. ISBN 9788022411998.
- 4 HUEBNER, Todd. The Internment Camp at Terezín, 1919. In *Austrian History Yearbook*, 1996, č. 27, s. 199–211. ISSN 0067-2378.

všetkým výskum vo Vojenskom ústrednom archíve v Prahe. Práve preto zachytáva slovenské súvislosti iba v menšej miere.

Hoci k politicky motivovaným internáciám došlo aj v rokoch 1920 a 1921, v tejto štúdii sa venujem len roku 1919. Sústredím sa najmä na masové internácie občanov do Ilavy koncom marca 1919 a na druhú vlnu internácií v máji a v júni 1919, keď boli internovaní odvečení predovšetkým do Terezína. Pramene k tejto štúdii som čerpal z rôznych fondov slovenských a českých archívov (medzi najdôležitejšie patria fond MPS v SNA, fond Hlavného štábu MNO vo Vojenskom ústrednom archíve v Prahe a fond Predsedníctva Ministerstva vnútra v Národnom archíve ČR), ako aj z dobovej tlače, ktorá – aj keď len vo forme stručných správ – prinášala informácie o internáciách.⁵ Jedná sa predovšetkým o maďarské, nemecké alebo o ľavicové české noviny, zatiaľ čo vládna tlač sa o tomto fenoméne veľmi nezmieňovala. Primárne pramene dopĺňajú spomienky internovaných na ilavské alebo terezínske týždne a mesiace uverejnené v medzi-vojnovom období.⁶

Internácia nespoľahlivých civilných obyvateľov bola charakteristickým javom prvej svetovej vojny, a to tak v štátoch Dohody, ako aj v Nemecku i v rakúsko-uhorskej monarchii. V Uhorsku sa vykonávali internácie na základe zákona č. LXIII. z roku 1912, podľa ktorého bolo možné internovať toho, kto z hľadiska vojny, verejného poriadku a verejnej bezpečnosti predstavoval hrozbu pre štát.⁷ A hoci tento nástroj bol namierený predovšetkým proti štátnym príslušníkom nepriateľských krajín, hojne sa používal aj proti vlastným občanom.

Z dnešného uhla pohľadu vznik Československa, t. j. deklarácia nového štátu a aj jeho medzinárodné uznanie prebehli prekvapivo ľahko. Štáty Dohody už v lete 1918 *de iure* uznali Čechov a Slovákov za spojenecký národ (*Allied nation*) a česko-slovenské légie za spojeneckú armádu. Pozitívne prijali aj vyhlásenie E. Beneša zo 14. októbra 1918 o tom, že Československá Národná Rada sa pretvorí na dočasnú vládu, vlastne znamenalo, že v čase vyhlásenia vzniku Československej republiky (28. októbra 1918) už bol tento štát zo strany víťazov vojny *de*

5 Ide predovšetkým o bratislavské noviny *Híradó*, *Preßburger Presse*, *Karpathen Post*, *Preßburger Tagblatt*, o košické noviny *Kassai Munkás* a *Kassai Híradó*, ale čerpal som aj zo *Slovenského denníka* a z českého *Práva lidu*.

6 Medzi internovanými boli aj novinári a redaktori. Z Rimavskej Soboty do Ilavy bol internovaný Sándor Telek, ktorý svoje zážitky zachytil v knihe *TELEK, Sándor. Egy morzsa történelem*. Rimaszombat: Rábely Károly nyomdája, 1924. Svoje spomienky na toto obdobie publikoval aj do Terezína internovaný komárňanský redaktor József Baranyay. Pozri BARANYAY, József. A vesztőhelytől az internáló táborig. (Egy magyar újságíró élete a cseh megszállás alatt). In BARANYAY, József. *Baranyay József nagyobb munkái*. Pozsony: Kalligram, 2002, s. 439-496. ISBN 8071494496.

7 SOMOGYI, László. Internálás Magyarországon az első világháború alatt. In *Valóság*, 2016, roč. 59, č. 12. s. 80. ISSN 0324-7228.

facto uznaný. Vďaka tomu začiatkom novembra proklamované sudetonemecké provincie (Deutschsüdmähren, Böhmerwaldgau, Deutschböhmen a Sudetenland) nemali žiadnu medzinárodnú podporu, a aj vojenské obsadenie Nemcami obývaných regiónov českých zemí sa udialo bez vážnejších problémov.⁸ Nastolenie československej moci v severných župách dovtedajšieho Uhorska, čiže na Slovensku však už bolo komplikovanejším procesom, počas ktorého bolo treba rátať nielen s odporom nového maďarského štátu, ale aj v týchto oblastiach žijúceho obyvateľstva. A to nielen v južných, Maďarmi obývaných územiach, ale aj v severnejších župách, kde v dôsledku uhorskej národnostnej politiky boli úrady, železnice a pošta obsadené osobami, ktoré mali silné väzby na uhorskú štátnu ideu. To sa samozrejme javilo pre územie Slovenska postupne obsadzované československou štátnou mocou ako určité riziko a medzi opatrenia novej moci, ktorými sa túto hrozbu snažila paralyzovať, patrilo aj internovanie občanov považovaných za potenciálnych nepriateľov.

V období vojenského obsadzovania územia Slovenska československou armádou, bola to prirodzene práve armáda, ktorá používala nástroj internácií. Vrchné veliteľstvo československých vojsk na Slovensku už koncom novembra vydalo direktívu o tom, ako treba zaobchádzať so zajatcami a internovanými.⁹ Tá predpokladala internovanie civilných osôb, ktoré boli podozrivé z akéhokoľvek nepriateľského aktu voči československým úradom a armáde. Takéto osoby bolo treba zaistiť, poslať na výsluch k spravodajskému oddeleniu československých vojsk na Slovensku a po výsluchu ich odovzdať štátnemu zastupiteľstvu v Uhorskom Hradišti.

Keďže spomínaný rozkaz nedefinoval, čo sa považuje za nepriateľský postoj, všetko záviselo od povahy a vôle jednotlivých veliteľov armády, ktorí aplikovali obvinenia pomerne voľne. Mnohých internovali len za to, že v opitosti nadávali na československý štát, iných zas za to, že boli Židmi,¹⁰ čo však iste súviselo aj s tajným rozkazom Vrchného veliteľstva československých vojsk na Slovensku č. 1, zo dňa 18. 12. 1918, podľa ktorého medzi rokojemníkov vždy bolo treba zaradiť niekoľkých Židov, predovšetkým vedúcich predstaviteľov židovskej náboženskej obce.¹¹ Koncom novembra a začiatkom decembra (predovšetkým z údolia Váhu) bol internovaný značný počet osôb, o osude ktorých však vieme len málo. Podľa prameňov 22. decembra odchádzal z Brna do Žiliny transport

8 K sudetonemeckej otázke v roku 1918 pozri MAJEWSKI, Piotr M. *Sudetští Němci 1848–1948. Dejiny jednoho nacionalismu*. Brno: Conditio humana, 2014, s. 154–191. ISBN 9788090532328.

9 Vojenský historický archív, Praha (ďalej VÚA-VHA Praha), fond (ďalej f.) Velitelství skupiny Schöbl (ďalej VS-Schöbl), kartón (ďalej k.) 1, 1918, č. j. 71/zprav.

10 Porovnaj VÚA-VHA Praha, f. VS-Schöbl, k. 1, 1918, 303/zprav.

11 Porovnaj VÚA-VHA Praha, f. VS-Schöbl, rozkazy tajné 1918, č. 1.

so 107 internovanými osobami, ktoré boli koncom novembra a začiatkom decembra odvečené z územia západného Slovenska.¹² Z dostupných prameňov nie je jasné, čo bolo dôvodom ich internovania. Predpokladáme, že väčšina z nich bola asi zadržaná ako rukojemníci, a preto sa pred štátne zastupiteľstvo nedostali. Pravdepodobne medzi nimi bolo aj 26 občanov Trnavy, internovaných 25. novembra, ktorých podľa hlásenia prešporského podžupana väznili v Brne.¹³

Koncom roka už rokovali predstavitelia armády o osude internovaných s referentom pre otázky štátnej správy Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska (MPS) Milanom Ivankom. Dôsledkom pohovorov sa dostala agenda internovaných zo Slovenska k ministrovi s plnou mocou pre správu Slovenska.¹⁴ Vzhľadom na to, že Vavro Šrobár si už v tom čase pre seba i pre svoj úrad vybudoval takú silnú pozíciu, že ho v otázkach, ktoré súviseli zo Slovenskom nebolo možné obísť, sa to javilo ako logický krok.

Dňa 29. decembra vtiahli oddiely domáceho československého vojska do Košíc, čím sa začalo obsadzovanie väčšinou Maďarmi obývaných južných oblastí Slovenska a tento proces sa ukončil 20. januára. Keďže prvé týždne československej moci plynuli bez vážnejších konfliktov s miestnym obyvateľstvom, koncom januára sa nedalo predpokladať, že MPS už čoskoro bude musieť opäť siahnuť k internáciám. Vavro Šrobár však podľa Pietra van Duina podcenil možný odpor určitej časti obyvateľov Slovenska voči novému zriadeniu,¹⁵ a preto bol zaskočený udalosťami, ktoré sa na Slovensku po jeho príchode do Prešporka 4. februára 1919 odohrávali. Isté však je, že od začiatku februára sa začali hromadiť konflikty medzi obyvateľstvom južného Slovenska a medzi štátnou mocou. Stačí len spomenúť februárové štrajkové hnutie, strelbu legionárov do prešporských demonštrantov 12. februára¹⁶ alebo udalosti odohrávajúce sa pri príležitosti osláv maďarského národného sviatku 15. marca. Hoci tieto udalosti vyvolali zatýkania z hľadiska štátu nespôľahlivých osôb, zadržaní boli uväznení len krátkodobo a do internácií ich neeskortovali.

12 Slovenský národný archív (ďalej SNA), f. Minister ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska (1918 – 1927) (ďalej MPS), k. 269, č. j. 44. adm./1919.

13 Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár (ďalej MNL-OL), f. K-40, č. j. K40-1919-VI-967.

14 Tamtiež

15 DUIN, Pieter van. Vavro Šrobár, bratislavský štrajk vo februári 1919 a umenie propagandy. In PEKNÍK, Miroslav a kol. *Dr. Vavro Šrobár politik, publicista a národnoosvetový pracovník*. Bratislava: Veda, 2012, s. 349-350. ISBN 9788022412100.

16 Ohľadom vyváženého hodnotenia dobových bratislavských udalostí pozri KOVÁČ, Dušan. Medzi Prešporkom a Bratislavou. Premeny mesta v revolučných mesiacoch 1918 – 1919. In ŠVORC, Peter – HEPPNER, Harald (Eds.). *Veľká doba v malom priestore: Zlomové zmeny v mestách stredoeuropskeho priestoru a ich dôsledky (1918 – 1929)*. Prešov: Universum, 2012, s. 131-146. ISBN 9488089046744.

Po tom ako bola 21. marca 1919 v Budapešti vyhlásená Maďarská republika rád, nastala nová situácia. Dňa 24. marca sa Vavro Šrobár rozhodol vyhlásiť na Slovensku štatárium.¹⁷ V tom istom čase rozposlal všetkým županom nariadenie s textom „*po vyhlásení stanného práva na druhý deň internujte do Ilavy všetkých vodcov bolševického alebo komunistického hnutia, ako aj iné nebezpečné elementy a podajte o tom správu*“.¹⁸ Tento rozkaz bol vlastne štartovacím povelením na začatie prvej veľkej vlny internácií na Slovensku. Pozadie internačného rozkazu (aspoň čo sa týka Bratislavy) trochu osvetľuje správa poslaná 25. marca z MPS na ministerstvo vnútra do Prahy, ktorá odôvodňovala internácie tým, že sa dá predpokladať, že v prípade maďarského útoku na Bratislavu by sa tamojšie maďarské a nemecké robotníctvo vzbúrilo proti československej moci.¹⁹ Internácie rozbehnuté práve 25. marca však nepostihli len robotníckych vodcov, ale mali všeobecnejší charakter: internovaní boli aj predstavitelia mešťanov, s ľavicou žiadne styky neudržiavajúci remeselníci, ako aj duchovní rôznych konfesií.

Ako prvé sa rozbehli internácie v Bratislave, kde 25. a 26. marca zadržali spolu 19 osôb, z ktorých 18 internovali do Ilavy.²⁰ V Rimavskej Sobote sa začala akcia 26. marca, keď na mestský úrad zavolali 20 občanov maďarskej národnosti a odvolávajúci sa na udalosti,²¹ ktoré sa v meste odohrali predošlý deň, ich ako rukojemníkov zobrali do Lučenca a následne do Ilavy, kam prišli 28. marca.²² V Košiciach reagovali na Šrobárov rozkaz pomalšie, keďže prvých odvieďli zo svojich bytov 27. marca o tretej v noci, pričom do 1. apríla odvieďli z mesta 16 osôb.²³ Koncom marca a začiatkom apríla boli do Ilavy internovaní aj občania z Prešova, z Lučenca,²⁴ z Trenčína, ako aj z ďalších miest.

17 *Úradné noviny*, 25. marca 1919, s. 1.

18 SNA, f. MPS, k. 271, č. j. 1524

19 Národný archív ČR (ďalej NA ČR), f. Presidium ministerství vnitra; AMV 225 (ďalej AMV-PMV 225), k. 243, fasc. 225-243-1.

20 SNA, f. MPS, k. 255, č. j. 170pres/1919. Porovnaj *Híradó*, 27. a 29. marca 1919, s. 2. Jediným, koho zadržali, ale následne prepustili na slobodu, bol finančný riaditeľ László Kvirszföld.

21 Dňa 25. marca 1919 bola Rimavská Sobota, neďaleko ktorej (2 – 3 km južne od mesta) prechádzala demarkačná čiara, napadnutá maďarskými vojakmi. Československá posádka a na jej strane bojujúci železničari však odrazili útok, do ktorého sa miestne obyvateľstvo nezapojilo.

22 Pozri TELEK, ref. 6. s. 3-12. Telek datuje internácie na 25. a príchod internovaných do Terezieňa na 27. marca. Keďže sa však útok na mesto odohral 25. marca, internácia občanov musela byť uskutočnená na druhý deň, čiže 26. marca.

23 MOLNÁR, Miklós. *Kassától Košicéig. I.* Rukopis, s. 67-68.

24 Lučenecký profesor Lajos Scherer, jeden zo zakladateľov maďarského skautského hnutia na Slovensku, vo svojich pamätiach spomína, že jeho a ďalších šiestich mešťanov zobrali do Ilavy hneď potom ako lučeneckí študenti zorganizovali v meste sprievod, na ktorom nosili červeno-bielo-zelené kokardy. SCHERER, Lajos. *Őnéletrajz*. 1952. Rukopis. Jeho údaje však nie sú presné. Podľa týždenníka *Losonci Újság* z Lučenca internovali 29. marca 9 a nie 7

Presný počet odvelečených do Ilavy sa z dostupných prameňov nedá určiť. Podľa už citovaného Teleka počas jeho väznenia dosiahol počet v Ilave držaných internovaných 284 osôb.²⁵ Tento počet sa však zo dňa na deň menil, prichádzali noví internovaní a niektorí aj odchádzali domov. Internovaní boli zväčša muži, ale bolo medzi nimi aj zopár žien. Telek spomína päť žien: dve z Bratislavy, známú ľavicovú aktivistku Elzu Grailichovú a poštovú úradníčku Liszkaiovú, ďalej istú Biermannovú z Považskej Bystrice, mladú Irén Nemeckeskovú z Trenčína a manželku Miklósa Molnára z Košíc. Spomínaná pani Molnárová sa do Ilavy dostala namiesto svojho manžela, ktorý bol v dobe prevratu predsedom Maďarskej národnej rady v Košiciach, ten sa však v čase vyhlásenia Maďarskej republiky rád zdržiaval v Maďarsku.

Spoločenská paleta internovaných bola veľmi pestrá. Podľa Teleka najväčšiu skupinu tvorili „červení“, čiže vedúci činitelia sociálnodemokratického hnutia. Nemecko-maďarskú organizáciu sociálnej demokracie zastupovali v Ilave tí najvýznamnejší predstavitelia strany: Paul Wittich, Samuel Mayer, Julius Hammerl, Miksa Fejér, Rezső Chován, János Chrobasinszky, Elsa Grajlich, Antal Németh, Lajos Rest, István Pongrácz, Lajos Wurm, Lajos Judovits a Ferenc Székely.²⁶ K nim pridružili Lajosa Surányiho, Bélu Steiera, Sándora Draba, Gézu Borovszkyho, Jenő Steina, Györgya Banekovicsa, Zoltána Kendiho a Jenő Ádáma z Košíc, Sándora Herza z Lučenca a ďalších z iných miest. O reprezentatívnom zastúpení robotníckych vodcov svedčí aj perlička z denníka *Kassai Munkás*, podľa ktorého sa počas veľkonočných sviatkov konal v Ilave zjazd rôznych ľavicových skupín, ktorú viedli a organizovali nemeckí sociálni demokrati. Na zjazde boli prijaté aj rôzne rozhodnutia, ktoré boli zachytené aj v zápisnici, tú však od nich neskoršie zhabala stráž.²⁷

Ďalšiu väčšiu skupinu internovaných tvorili príslušníci mestských elít, zväčša prívrženci Károlyiho občiansko-demokratickej revolúcie: napríklad prešporský župan Zoltán Jankó, zodpovedný redaktor denníka *Híradó* István Arkauer, ďalej profesor gymnázia z Rimavskej Soboty Dezső Wallentinyi a jeho brat Samu Wallentinyi, ktorý bol riaditeľom prešovského kolegiálneho gymnázia. V Ilave boli (síce slabšie) zastúpení aj a statkári a iní predstavitelia starej uhorskej elity, napr. bývalý hlavný župan z Rimavskej Soboty Géza Lukács, ako aj Vilmos Clair, bývalý hlavný predseda FEMKE z Nitry. Nechýbali ani duchovní všetkých dôležitých konfesií, remeselníci, obchodníci či jednoduchí malomešťania.

občanov.

25 TELEK, ref. 6, s. 17. Bratislavský denník *Híradó* však spomína len 182 internovaných. Porovnaj *Híradó*, 26. apríla 1919, s. 4.

26 Porovnaj zoznam bratislavských internovaných SNA, f. MPS, k. 255, č. j. 170pres/1919.

27 *Kassai Munkás*, 30. augusta 1919., s. 7.

Podľa svedectiev internovaných sa zatýkanie a transport uskutočnili bez násilností. Predstavitelia štátnej moci sa usilovali byť zdvorilí a internovaným sa snažili uľahčiť ich neprijemnú situáciu. Napríklad Rimavskosobotčanom dovolili, aby namiesto pôvodne vyznačeného evanjelického farára, už starého Pála Gyürkyho, odišiel dobrovoľne do Ilavy jeho zať (tiež farár) Károly Baráth. Pápežskému prelátovi Endre Szémanovi povolili zostať doma kvôli chorobe a kňaza reformovanej cirkvi kalvínskej Mihály Simona neeskortovali preto, lebo jeho veriaci by zostali bez pastiera. O benevolencii vojenskej hliadky, ktorá internovaných sprevádzala, svedčí aj fakt, že v Lučenci, kde strávili celý deň, pustili internovaných pod dozorom jedného vojaka po štyroch do mesta, čo využili na to, aby sa dobre najedli a navštívili svojich príbuzných a známych.²⁸

Spôsob zaobchádzania s internovanými v Ilave bol určený predovšetkým dvoma faktormi. Tým prvým bol výnos ministra Šrobára, podľa ktorého bolo treba internovaných považovať za štátnych väzňov a podľa toho bolo treba s nimi zaobchádzať na základe §35 nariadenia uhorského ministra spravodlivosti č. 1140 z roku 1895.²⁹ Pre situáciu internovaných bol druhým závažným faktorom ten, že – podľa slov Teleka – tak vedenie, ako aj zamestnanci ilavskej väznice boli príslušníci starého režimu, teda Maďari, alebo aspoň osoby hovoriace po maďarsky. Vďaka tomu mali internovaní pomerne veľkú voľnosť: vo vnútri areálu väznice neboli obmedzení v pohybe a väzenskú stravu si pravidelne dopĺňali z vonka privezenými jedlami. Keďže však nemuseli pracovať a ani im to nedovolili (hoci niektorí o to žiadali), nudili sa a nečinnosť znášali veľmi ťažko.

O tom, že sa táto relatívne dobrá situácia nepáčila každému, svedčí list istého Jaroslava Hesspora, pravdepodobne príslušníka trenčianskej vojenskej posádky.³⁰ Ten sa vo svojom liste, ktorý adresoval ministerstvu národnej obrany, sťažuje na také „*neslýchané pomery*“ ilavského internačného tábora, ktoré protirečia všetkým zákonom republiky: personál tábora je maďarského zmýšľania, internovaní, ktorí sa pohybujú voľne,³¹ prijímajú podozrivé ženské návštevy z Viedne, a bývalá väznica pripomína akýsi parlament, kde koncipujú svoje plány tie najnebezpečnejšie elementy spoločenstva. Horlivý Hesspor preto navrhoval, aby boli maďarskí internovaní eskortovaní do Čiech, kde nebudú môcť udržiavať styky s okolím.

Internáciami dotknuté komunity však mali celkom odlišný názor a internovaným sa snažili pomôcť všetkými možnými prostriedkami. Nosili a posielali

28 TELEK, ref. 6, s. 8-9.

29 SNA, f. MPS, k. 271, č. j. 1579.

30 NA ČR, f. AMV-PMV 225, k. 243, fasc. 225-243-2.

31 V čase napísania udania však už boli vo väznici zavedené prísnejšie vnútorné pravidlá, podľa ktorých mohli internovaní chodiť na dvor už len v menších skupinách a vždy pod dozorom jedného strážcu. Porovnaj TELEK, ref. 6, s. 30.

im balíky, organizovali zbierku pre ich rodiny a na MPS alebo aj do Prahy prichádzali delegácie, ktoré chceli dosiahnuť prepustenie internovaných. Za bratislavských internovaných sa u referenta vnútra Milana Ivanku 29. marca prihovorela početná delegácia bratislavských mešťanov a robotníkov, ktorú viedol mešťanosta Károly Mitterhauser. Bezvýsledne, lebo Ivanka, podľa ktorého boli internovaní agentmi budapeštianskych boľševikov – čo, samozrejme, v prípade internovaných bankárov alebo duchovných znelo dosť nepresvedčivo – im odkázal, že internovaní zostanú v Ilave dovtedy, kým sa dané pomery v Maďarsku neskončia.³²

Osud internovaných a samotný fenomén internácií boli stálymi programovými bodmi aj na zasadnutiach mestskej rady mesta Bratislavy a viaceré interpelácie s týmto obsahom smerovali na osobu vládneho zmocnenca Viktora Duscheka. Členovia mestskej rady žiadali, aby im bolo vysvetlené, akých konkrétnych zločinov sa internovaní dopustili a požadovali prepustenie tých, ktorí sa ničím neprevinili.³³ Duschek, ktorý v tejto diskusii reprezentoval štátnu moc, však argumentoval tým, že proti internovaným nie je vznesená konkrétna obžaloba a ich internovanie je preventívnym vojenským opatrením, s ktorým MPS a civilné úrady nemajú nič spoločné. Táto argumentácia však bola v očividnom rozpore s realitou, keďže internácie inicioval minister pre správu Slovenska V. Šrobár, a ako to vyplýva z dostupných prameňov, o osudoch internovaných rozhodoval on a jeho úrad, a nie ministerstvo vnútra či armáda. Čo inak neskôr – počas internácií do Terezína – vyvolalo aj určité napätie medzi Bratislavou a Prahou.

Kvôli už spomínaným deputáciám a rôznym interpeláciám, listom atď. Šrobár a Ivanka museli viackrát zdôrazňovať opodstatnenosť internovania. Na stretnutí županov 11. apríla hovoril Šrobár o tom, že internovali také osoby, ktoré pripravovali nastolenie boľševickej diktatúry na Slovensku. Pritom aj on, aj Ivanka spomínali údajné listy o chystanom prevrate, ktoré si medzi sebou posielali bratislavskí robotnícki vodcovia s ich budapeštianskymi súdruhmi.³⁴

Koncom apríla už neurgovali vyriešenie osudu internovaných len Maďari a Nemci, ale aj niektorí slovenskí a českí sociálni demokrati. Dňa 27. apríla Vlastimil Tusar v liste adresovanom Šrobárovi žiadal vo svojom mene i v mene Emanuela Lehockého, aby boli všetci internovaní do 1. mája pustení na slobodu. A ak by sa to nedalo realizovať, tak aby boli premiestnení do takej budovy, kde sa budú môcť voľnejšie pohybovať a kde bude ich strava lepšia.³⁵

32 *Preßburger Zeitung*, 30. marca 1919, s. 3.

33 Pozri interpelácie poslancov Ungára zo dňa 7. apríla 1919 a poslanca Langeru zo dňa 22. apríla 1919. Archív Mesta Bratislavy, f. Magistrát mesta Bratislavy, Zápisnica Mestskej rady zo dňa 7. apríla 1919.

34 *Slovenský denník*, 13. apríla 1919, s. 1; *Kassai Híradó*, 14. apríla 1919, s. 1.

35 SNA, f. Vavro Šrobár, k. 8, i. č. 593.

Tieto iniciatívy však boli iba búchaním na otvorené dvere, lebo Ilavu, kde nebolo možné rozšíriť kapacitu väznice a kde ani strážna služba nezodpovedala predstavám Bratislavy, od začiatku považovali v MPS za prechodné riešenie. Preto Milan Ivanka v liste, ktorý 28. marca adresoval Hlavnému štábu MNO, žiadal určiť nové priestory pre internovaných v Čechách.³⁶ Ministerstvo národnej obrany tomu rýchlo vyhovel a výnosom č. 10519/org. vydaným 5. apríla založilo v Terezíne nový tábor pre internovaných zo Slovenska.³⁷ V polovici apríla už bol tábor vybudovaný a od 19. apríla disponoval vlastnou strážnou službou.³⁸ Ďalší osud ilavského tábora bol tým spečatený, čo súčasne znamenalo aj rozhodnutie prepustiť väčšinu internovaných na slobodu a do nového tábora eskortovať len časť tam uväznených.

Od začiatku mája začali postupne prepúšťať internovaných z Ilavy. Niektorí jednotlivci, medzi nimi napr. Elsa Grailichová, už boli prepustení v priebehu prvých dvoch májových týždňov, väčšina bratislavských internovaných však dorazila domov 15. mája.³⁹ Rimavskosobotčania (s výnimkou Grossingera, ktorý bol izraelitom, a preto v piatok poobede sa už nechcel vydať na cestu), odišli domov na druhý deň.⁴⁰ Na slobodu sa však nedostal každý internovaný. Väčšina Košičanov (predovšetkým robotnícki vodcovia) a dvaja bratislavskí internovaní Judovits a Chovan boli eskortovaní do Terezína. Toto mesto bolo v čase postupu maďarskej Červenej armády na Slovensko oveľa bezpečnejším miestom pre tento účel ako Ilava.

Voľba Terezína za tábor internovaných zo Slovenska nebola prekvapením, keďže časť bývalého zajateckého tábora sa dala pomerne ľahko adaptovať na nové účely a v meste bola dislokovaná silná vojenská posádka. Z obrovských priestorov bývalého zajateckého tábora zariadili pre internovaných dva drevené baraky v tzv. IV. tábore. Veliteľom tábora sa stal plukovník Jozef Jeneček, ktorý koncom apríla mal k dispozícii 114 podriadených: strážnu stotinu, kancelárskych pracovníkov, kuchárov.⁴¹ Z organizačného hľadiska bol tábor podriadený pešiemu pluku č. 42, ktorý sídlil v Terezíne.

Prví internovaní zo Slovenska dorazili do Terezína koncom apríla, a 1. mája už registrovali v tábore 14 internovaných. Vtedy ešte ani velenie tábora netušilo, že počet internovaných čoskoro začne rapídne stúpať a o dva týždne už

36 VÚA-VHA PRAHA, f. Ministerstvo národní obrany – Hlavní štáb (ďalej MNO-HŠ), k. 17, č. j. 38-3/1.

37 VÚA-VHA PRAHA, f. MNO-HŠ, k. 17, č. j. 38-3/1.

38 VÚA-VHA PRAHA, f. MNO-HŠ, k. 17, č. j. 38-3/1-1.

39 *Hiradó*, 16. mája 1919, s. 4.

40 TELEK, ref. 6, s. 36-37.

41 VÚA-VHA PRAHA, f. MNO-HŠ, k. 17, č. j. 38-3/1-1.

tábor takmer nebude schopný prijímať ďalšie osoby.⁴² Príčiny tejto zmeny treba hľadať vo vojensko-politických udalostiach, ktoré sa odohrávali v tom čase na Slovensku. Československá armáda totiž 27. apríla pristúpila k – mierovou konferenciou neodobrenému⁴³ – obsadeniu tzv. druhej demarkačnej čiary, čím sa začal až do začiatku júla 1919 trvajúci československo-maďarský vojenský konflikt.⁴⁴ Ten nastolil nový stav aj z hľadiska vnútornej bezpečnostnej situácie Slovenska a vytvoril tým priestor aj pre ďalšiu vlnu internácií.

Prvý veľký transport internovaných prišiel do Terezína z Komárna. Väčšina zo 156 osôb prijatých do tábora boli zamestnancami tamojšej lodenice.⁴⁵ Československé orgány ich zadržali už 29. apríla, po tom ako skupina robotníkov lodeníc uskutočnila v noci neúspešný útok na československú stráž chrániacu hraničný most na Dunaji. Keďže však v noci z 30. apríla na 1. mája československá stráž komárňanského mosta zažila nový, v porovnaní s prvým oveľa väčší útok, tentoraz už z druhej strany Dunaja (útočníkmi boli robotníci z miest Tata a Győr), československé orgány sa rozhodli odtransportovať zaistených robotníkov do Terezína, kde dorazili 4. mája.

V nasledujúcich dňoch sa začalo s internáciami aj v iných regiónoch južného Slovenska. Dôvody na to boli rôzne. Napríklad z Nových Zámkov a z okolia Nitry boli internovaní predovšetkým železničiar, ktorí aj pod vplyvom z Maďarska sa šíriacej bolševickej propagandy uskutočňovali⁴⁶ alebo plánovali uskutočniť sabotáže železničnej dopravy a organizovali štrajky.⁴⁷ V dôsledku rozsiahlej internácie počet internovaných v Terezíne rýchlo narástol. V dňoch 8. a 13. mája bolo privezených do tábora 26 bývalých dôstojníkov rakúsko-uhorskej armády; 13. mája prišiel 170-členný transport z Košíc a v nasledujúcich dňoch menšie

42 VÚA-VHA PRAHA, f. MNO-HŠ, k. 17, č. j. 38-3/1-2.

43 Hoci časť slovenskej historiografie doteraz trvá na tom, že postup československých síl bol povolený v Paríži, žiaden prameň to nepotvrdzuje. O tom, že rozkaz ministra obrany V. Klofáča z 27. apríla, ktorým nariadil napredovanie armády smerom na juh nebol schválený v Paríži, svedčia aj slová Beneša, ktorý v liste adresovanom Masarykovi napísal: „[Foch] *Také naši novou demarkační linii patrně radě Čtyr neohlásil, takže my, když jsme šli do Miškovcu, jsme se jevíli jako rušitelé míru. Nevím, ale zdá se mi, že to bylo tak.*“ ŠOLLE, Zdeněk (ed.). *Masaryk a Beneš ve svých dopisech z doby pařížských mírových jednání v roce 1919. (Říjen 1918 – prosinec 1919), sv. 2. Dopisy.* Praha: Archiv AV ČR, 1994, s. 277. ISSN 0323-1313.

44 Bodkou za konfliktom bol podpis dohody medzi Maďarskom a Československom 1. júla 1919 v bratislavskej Redute, podľa ktorého maďarská Červená armáda do 4. júla 1919 stiahla všetky svoje jednotky za konečnú demarkačnú hranicu. Porovnaj HRONSKÝ, ref. 1, s. 183.

45 BARANYAY, ref. 6. s. 439-496.

46 V noci z 28. apríla na 29. apríl dôsledkom poškodenia koľajníc sa vykoľajil nákladný vlak na trati Nové Zámky –Šurany. V tú istú noc bol poškodená aj trať pri Bajči. Archiv Kanceláre prezidenta republiky, Praha (ďalej AKPR), f. D-důvěrné, k. 8. i. č. 248.

47 HAMAR, Kálmán. Adalék az 1919. május 1-i komáromi felkelés történetéhez. In *Irodalmi Szemle*, 1972, č. 5, s. 407. ISSN 1336-5088.

skupinky internovaných z Bratislavy, z Lučenca a z Prešova. Koncom mája dorazil do tábora transport 118 vojakov maďarskej Červenej armády, čím sa počet internovaných zvýšil na 611 osôb.⁴⁸ Zo správy veliteľa tábora plukovníka Jenčka poznáme aj národnostné zloženie internovaných: zo 611 osôb bolo 542 Maďarov, 36 Slovákov, 18 Nemcov, šesť Rumunov, štyria Rusi, dvaja Taliani a Juhoslovania a jeden Rusín.⁴⁹

Rýchly nárast počtu internovaných však zapríčinil aj nemalé problémy. V dvoch drevených barakoch bolo miesto len pre 400 osôb a aj to len tak, že internovaní ležali na zemi rozložených slamníkoch husto vedľa seba.⁵⁰ Veliteľ preto v polovici mája urgoval rozšírenie tábora. Požiadavke bolo vyhovené a v druhej polovici mesiaca internovaným prideliť v bývalom zajateckom tábore č. 1 ďalšie dve budovy. Do jednej presťahovali dôstojníkov, a do druhej 120 vojakov Červenej armády a 60 „vyštudovaných“ osôb.⁵¹ Okrem toho, 47 dôstojníkov premiestnili do bývalého zajateckého tábora Josefov.⁵²

Medzitým však maďarská Červená armáda, ktorá koncom mája prešla do protiútok, postupne prenikla na územie Slovenska a do polovice júna obsadila približne jeho dve pätiny, medzi nimi aj také mestá ako Nové Zámky, Zvolen, Prešov a Košice.⁵³ Preto 5. júna, keď sa Červená armáda už približovala ku Košiciam, minister s plnou mocou pre správu Slovenska Vavro Šrobár vyhlásil na Slovensku vojenskú diktatúru, s čím paralelne začala nová, masová vlna internácií. Už 4. júna zadržali v Bratislave približne 50 osobností mesta a na druhý deň ešte väčší počet občanov a približne 400 dôstojníkov bývalej c. a k. armády.⁵⁴

Hoci občania Bratislavy, ako aj mestské zastupiteľstvo boli zaskočení týmito udalosťami, vedenie mesta rýchlo zareagovalo na vzniknutú situáciu. Dňa 5. júna navštívila ministra Šrobára delegácia zostavená z duchovných, z mešťanov a robotníkov. Viedol ich župan Samuel Zoch.⁵⁵ Vavro Šrobár označil internácie za vojenskú preventívnu akciu a hovoril aj o tom, že internovanie je v súlade so záujmami samotných internovaných, lebo takto ich nikto nemôže zatiahnuť do politických bojov. Za konkrétnu príčinu internácií označil udalosti v Levi-

48 VÚA-VHA PRAHA, f. MNO-HŠ, k. 17, č. j. 38-3/1.

49 Tamže.

50 VÚA-VHA PRAHA, f. MNO-HŠ, k. 17, č. j. 38-3/1-1.

51 VÚA-VHA PRAHA, f. MNO-HŠ, k. 17, č. j. 38-3/1.

52 Pevnostné mesto Josefov je dnes mestskou časťou mesta Jaroměř.

53 O bojoch na území Slovenska pozri HRONSKÝ, ref. 1, a TÓTH, Árpád. A Magyar Tanácsköztársaság Vörös hadseregének északi hadjárata (1919. május 30. – június 24.). In *Sic itur ad Astra*, 2002, roč. 14. č. 2-3. <http://epa.niif.hu/01000/01019/00002/pdf/totharpi.pdf>. [cit. 2018-08-07].

54 *Preßburger Tagblatt*, 5. júna 1919, s. 3; *Preßburger Zeitung*, 10. júna 1919, s. 4.

55 *Híradó*, 7. júna 1919, s. 2.

ciach, kde – podľa slov Šrobára – sa miestne obyvateľstvo postavilo proti štátnej moci.⁵⁶ Odvolávanie sa na udalosti v Leviciach bolo len akousi improvizáciou, keďže v nasledujúcich dňoch boli internácie vysvetľované údajnými prípravami Bratislavčanov na vzburu, dôkazom čoho mali byť zbrane, ktoré boli nájdené u občanov mesta počas domových prehliadok uskutočnených v deň vyhlásenia vojenskej diktatúry.⁵⁷ Táto argumentácia však neznela veľmi presvedčivo, a silne pripomínala Šrobárovu argumentáciu po februárovej streľbe do demonštrujúcich, keď tiež hovoril o vzbuře iniciovanej z Maďarska. Ako však dokazuje už spomínaná štúdia P. van Duina, tvrdenia Šrobára nemali reálne základy a boli vlastne len súčasťou jeho premyslenej politickej propagandistickej kampane.⁵⁸

V Bratislave zadržaní občania a dôstojníci boli počas nasledujúcich dní, s výnimkou 28 osôb, eskortovaní do Terezína. Spomínaná 28-členná skupina popredných osobností a významnejších vodcov robotníckeho hnutia, o ktorých jeden z prameňov hovorí, že patrili do lepšej spoločnosti a ničím sa neprevinili,⁵⁹ a ktorí neboli považovaní ani tak za internovaných, ale za rukojemníkov,⁶⁰ bola poslaná do Luhačovic, kde bola ich situácia relatívne dobrá. Bývali v tzv. Učiteľskom dome a v meste sa mohli slobodne pohybovať. Zaujímavým čítaním o živote internovaných v Luhačoviciach sú spomienky Marcella Jankovicsa, ktorý spomína aj to, že keď ho približne po mesiaci pustili domov, za ubytovanie a stravovanie mu vyúčtovali 1 500 korún.⁶¹ V Luhačoviciach však z ich príchodu neboli nadšení. Starosta mesta a inšpektor kúpeľov u Šrobára aj protestovali, odvolávajúc sa na to, že tento akt bude pôsobiť na cestovný ruch kúpeľného mesta nepriaznivo.

56 Šrobár narážal na levické udalosti odohrávajúce sa počas posledných májových dní. Po správach, že sa k mestu približuje Červená armáda, v meste dislokovaný 26. domobranecký pluk pod vedením svojho veliteľa opustil Levice a vojaci sa rozišli domov. Keď sa obyvatelia mesta dozvedeli o neprítomnosti československého vojska, vyrabovali kasáreň, začali strhávať československé zástavy a rozbili tabuľu na hlavnoslúžňovskom úrade. Poriadok v meste nastolila 1. júna skupina legionárov pod vedením slúžneho Ravasa. Maďarské vojská však ešte v ten deň obsadili mesto. Pozri NA ČR, f. AMV-PMV 225, k. 1402, 225-1402-2a; AKPR, f. f. D-důvěrné, k. 12. i. č. 260, Slovensko 1919–1920, Maďarská iredenta na Slovensku.

57 AKPR, f. D-důvěrné, k. 12, i. č. 260. Milan Hodža vo svojej reči v pléne NZ 26. júna 1919 spomenul „celkom 460 pušiek, 18 strojných pušiek a celé hromady ručných granátov“. Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, Národní shromáždění 1918 – 1920. Stenoprotokoly, 60. schůze, 26. června 1919. <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/060schuz/s060002.htm> [cit. 2018-08-06].

58 DUIN, ref. 13, s. 367-369.

59 AKPR, f. D-důvěrné, k. 12, inv. c. 260. Medzi osobami internovanými v Luhačoviciach boli napr. Marcel Jankovics, István Arkauer, Gyula Samarjay, August Masár a Julius Hammerl. NA ČR, f. AMV-PMV 225, k. 243, fasc. 225-243-1.

60 *Venkov*, 3. júla 1919, s. 1-3.

61 JANKOVICS, Marcell. *Húsz esztendő Pozsonyban*. [Somorja]: Méry Ratio, 2010, s. 82. ISBN 9788089286324.

Na Šrobára však tieto argumenty nezapôsobili a vo svojej odpovedi zdôraznil, že v Luhačoviciach musia prijať ich internovanie ako prechodnú nevyhnutnosť.⁶²

V nasledujúcich dňoch sa rozbehlo internovanie nielen na južnom Slovensku, ale aj v oblastiach obývaných Slovákmi. Počnúc 5. júnom vojenská polícia internovala z Trnavy a okolia 35 osôb, z Pezinka 16 a z menších dedín zobrali 2 – 3 rukojemníkov.⁶³ Následkom toho 9. júna počet internovaných v Terezíne dosiahol už číslo 1 700,⁶⁴ pričom tento počet neustále rástol a v druhej polovici mesiaca už predstavoval 2 670 osôb.⁶⁵

Kým v prípade internácií do Ilavy sme spomínali benevolentné vystupovanie stráží, pri masových internáciách smerovaných do Terezína sa už nájdu príklady, keď počas eskortovania boli internovaní napádaní nielen slovne, ale aj fyzicky.⁶⁶ Príkladom toho je prípad, ktorý poznáme z hlásenia Zemského četníckeho veliteľstva v Prahe poslaného na ministerstvo vnútra. Hovorí sa v ňom o inzultácii internovaných na stanici v Českej Třebovej v podvečerných hodinách 4. júna 1919.⁶⁷ Podľa hlásenia konflikt tam vznikol náhodne, v čase, keď sa na stanici zastavil transport s 222 internovanými Maďarmi, aby im vydali večeru. V rovnakom čase sa tam zdržiaval protiidúci vlak, v ktorom cestovalo viac ako 500 československých vojakov 35. pešieho pluku, smerujúcich do Trenčína. Keď vojaci zbadali internovaných, zaútočili na nich a „*zajatci byli v okamihu ztýráni vel'mi hrubým spôsobom, tlučení jídelním náčiním, kopání a i kamenování*“.⁶⁸ Podľa výpovedí bola staničná stráž proti davu vojakov bezmocná, pričom zo štyroch dôstojníkov pešieho pluku len jeden sa pokúšal utíšiť agresivitu svojich podriađených, ostatní sa len nečinne pozerali.

Masové internácie však generovali aj iné problémy. Jednak na Slovensku, kde internáciami dotknuté komunity len ťažko znášali takýto vývoj, ale aj v samotnom Terezíne, kde rýchlo vyšlo najavo, že tábor nie je schopný zabezpečiť

62 NA ČR, f. AMV-PMV 225, k. 1402, fasc. 225-1402-2a. Ako však vyplýva z prameňov, počas nasledujúcich dní internovali do Luhačovic ďalších 50 osôb, zväčša roľníkov. Tamojšie ubytovacie a stravovacie náklady však boli také vysoké, že okresný hejtman z Uherského Brodu zariadil premiestnenie týchto päťdesiatich do utečeneckého tábora v Kyjove. Porovnaj: NA ČR, f. AMV-PMV 225, k. 243, fasc. 225-243-1.

63 Štátny archív Bratislava (ďalej ŠABa), f. Bratislavská župa I., Prezidiálne spisy župana (ďalej ŽB I. Prez.), k. 5, č. j. 2124/1919 a 2172/1919.

64 VÚA-VA PRAHA, f. MNO-Hš, k. 17, č. j. 38-3/2-2.

65 Pozri: Řeč M. Hodžu v Národním shromáždění. Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, Národní shromáždění 1918 – 1920. Stenoprotokoly, 60. schůze, 26. června 1919. <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/060schuz/s060002.htm> [cit. 2018-08-06].

66 V pravidelnom hlásení z tábora Terezín pre MNO zo dňa 9. júna 1919 je spomínaný prípad, keď bol v Ružomberku vyrabovaný transport internovaných vojakmi 1. slovenského pluku. VÚA-VHA PRAHA, f. MNO-Hš, k. 17, č. j. 38-3/3-2.

67 NA ČR, f. AMV-PMV 225, k. 243, fasc. 225-243-1.

68 Tamže.

dôstojnú alokáciu takému množstvu ľudí. V barakoch, kde boli len holé prične hemžiace sa všami a inými parazitmi,⁶⁹ bolo málo miesta a internovaným chýbali základné potreby ako posteľná bielizeň či príbor.⁷⁰

Správy o pomeroch v Terezíne a predovšetkým fakt, že internovaní v Ilave, ako aj v Terezíne nadväzovali kontakty so svojimi strážcami a ich izolácia nie je dokonalá, znervózňovali predstaviteľov slovenskej politickej elity. Ivan Markovič vo svojej správe, ktorú 15. júna adresoval Šrobárovi, opisoval terezínske pomery takto: „*Najväčší škandál je, že stráž internovaných Maďarov a spol. zverili slovenskému pluku. Je samozrejmé, že medzi slovenskými vojakmi a internovanými je fraternizovanie, internovaní agituujú medzi vojakmi, otravujú ich, takže títo už repcú proti svojim českým dôstojníkom. Pritom internovaní sú materiálne na tom zle, ale majú príliš veľkú slobodu pohybu, takže chodia bez stráže i na výlety.*“⁷¹ Markovič v liste spomenul aj to, že od MNO už žiadal nápravu týchto pomeroch, čo možno zohralo určitú úlohu v tom, že 14. júna bola z MNO vyslaná vyšetrovacía komisia do Terezína. Tá vo svojej správe potvrdila existenciu vyššie spomínaných problémov: preplnenosť tábora, nedostatočné hygienické a stravovacie pomery, nekompetentnosť velenia tábora a aj to, že strážne mužstvo je na 90 % nespoľahlivé. Komisia preto iniciovala zmeny (celkovo v 18 bodoch), pričom k tým najdôležitejším patrilo zlepšenie zdravotnej služby, posilnenie stráže, zavedenie vojenského režimu v táboch a prísnenie denného režimu internovaných.⁷²

Polemiky sa však nevedli iba o tom, ako sa internovaným v Terezíne žije, ale aj o tom, kto a prečo ich tam poslal a či ich tam držia legítimne. V tom, že verejnosti nebolo jasné, kto inicioval a riadil internácie, iste zohrali svoju úlohu predstavitelia MPS, ktorí – tak ako počas marcových internácií – sa snažili hovoriť o internovaní ako o čisto vojenskom opatrení, a deputáciám, ktoré prichádzali k Šrobárovi alebo Ivankovi tvrdili, že právo rozhodovania je v rukách armády. Pravdou však bolo, že v tejto hre hral kľúčovú úlohu sám Šrobár a jeho úrad. Je to jasné aj z odpovede Prezídia Ministerstva vnútra na podanie riaditeľa železníc v Tešíne, v ktorom železnice žiadali prepustenie internovaných zamestnancov na slobodu. Ministerstvo odpovedalo v tom zmysle, že internácie železničiarov nariaďoval minister s plnou mocou pre správu Slovenska a iba on je oprávneným rozhodovať o tom, kto a kedy môže ísť domov.⁷³

Čoraz otvorenejšie sa však hovorilo aj o tom, že v Terezíne, v Luhačovicích a inde sú zadržiavaní aj nevinní ľudia, medzi nimi aj Slováci. Súviselo to s tým,

69 *Právo lidu*, 18. júna 1919, s. 5.

70 O pomeroch v terezínskom tábore podrobnejšie pozri HUEBNER, ref. 4, s. 201-209.

71 SNA, f. Ivan Markovič, k. 1, i. č. 29.

72 NA ČR, f. AMV-PMV 225, k. 243, fasc. 225-243-1.

73 NA ČR, f. Prezidium ministerské rady (ďalej PMR), k. 3196, fasc. 5134N.

že počas masových internácií bolo určovanie okruhu internovaných dosť náhodné a príčiny internovania jednotlivých osôb nebolo treba konkretizovať. Napríklad liptovský župan Jozef Kállay vo svojom hlásení o šiestnástich internovaných z Ružomberka poznamenáva len toľko, že sa jedná o buričov.⁷⁴ O tom však, čoho sa konkrétne títo páni dopustili, jeho správa mlčí.

Z tohto hľadiska má väčšiu výpovednú hodnotu hlásenie vojenskej polície v Trnave z 25. júna 1919, v ktorom je aj komentovaný menoslov šiestnástich internovaných.⁷⁵ Jednalo sa prevažne o osoby s vyšším spoločenským statusom, napr. o advokáta Hugóa Matznera, lekára Mártona Honiga či riaditeľa cukrovaru Kálmána Lichtensteina.⁷⁶ V dokumente je však konkrétne podozrenie z protišťátneho činu spomenuté len pri troch, z ďalších sú traja označení ako boľševici, pri troch uviedli ako dôvod poburujúce reči, pri jednom ukrývanie zbraní. U viac ako tretiny internovaných nebola zaznamenaná žiadna príčina internovania.

Preto sa niet čomu čudovať, že tak na MPS, ako i na ministerstvo vnútra prichádzalo množstvo žiadostí o oslobodenie z internácie a vlny pobúrenia zasiahli aj najvyššie politické fóra. Internácie spôsobovali veľké problémy aj bratislavskému županovi Samuelovi Zochovi, ktorý často musel riešiť prípady internovaných, a keď bolo treba, tak osobne urgoval prepustenie niektorých odvlčených.⁷⁷ Zo Zochových poznámok je vidieť, že nebol nadšený zo spôsobu, ako prebieha internácia, predovšetkým výber internovaných. Napríklad v súvislosti s prípadom istého banského radcu z Banskej Bystrice, ktorého odvliekli do Terezína od smrteľnej postele dcéry, poznamenal, že „*nemôže byť naším cieľom, aby sme nehumánnym pokračovaním [internácií] ľudí roztrpčovali...*“, lebo „*záujem nášho štátu vyžaduje, aby sme nepáchali ukrutnosti*“.⁷⁸ Nemožno sa čudovať, že už 1. júla poslal telegram veliteľovi tábora v Terezíne, aby pustil domov všetkých internovaných z Bratislavy.⁷⁹

Na základe iniciatívy slovenského parlamentného klubu navštívili v polovici júna tábor v Terezíne slovenskí politici Matúš Dula, Emanuel Lehocký a Andrej Hvizdák,⁸⁰ ktorí – aspoň podľa denníka *Právo lidu*, ktorý informácie asi dostal od Hvizdáka – tiež museli konštatovať nielen neuspokojivé podmienky, ale aj to, že časť internovaných bola v táboře asi bezdôvodne.⁸¹ Táto ich mienka vlastne

74 NA ČR, f. AMV-PMV 225, k. 243, fasc. 225-1402-2a.

75 SNA, f. Vavro Šrobár, k. 10, i. č. 635.

76 Niektorí z internovaných patrili medzi tých, ktorí boli prvýkrát internovaní už koncom novembra 1918. Porovnaj MNL-OL, f. K-40, č. j. K40-1919-VI-967.

77 ŠABa, f. ŽB I. prez., k. 5, č. j. 2046/1919.

78 ŠABa, f. ŽB I. prez., k. 6, č. j. 2656/1919.

79 ŠABa, f. ŽB I. prez., k. 6, č. j. 2448/1919.

80 HUEBNER, ref. 4, s. 204.

81 *Právo lidu*, 18. júna 1919, s. 5.

korešpondovala so závermi už spomínanej vyšetrovacej komisie, ktorá tiež konštatovala, „*že některé osoby jsou internovány nesprávně*“.⁸²

Nie každý však zdieľal takýto názor. Ivan Markovič už v spomínanom liste napísal Šrobárovi toto: „*Je mnoho žádostí o oslobodenie. Velmi by som odporúčal, aby sa zamietali, lebo vyhovovaním by sa len škodilo našej autorite.*“⁸³ V ďalšom liste adresovanom Šrobárovi sa však zmieňuje, že prezident Masaryk, ktorý dostáva veľké množstvo sťažností, hlavne od predstaviteľov židovskej spoločnosti, je iného názoru a nariadil ministrovi vnútra Antonínovi Švehlovi, aby tí, ktorí boli internovaní bez príčiny, boli prepustení na slobodu.⁸⁴ Šrobár však zo svojich rúk nechcel vypustiť kontrolu nad internovanými, a preto sa Markovič skontaktoval so Švehlom, aby dosiahol, že bez konzultácie s MPS nebude nikto prepustený na slobodu.⁸⁵ Tento kompetenčný boj sa nakoniec skončil rozhodnutím Švehlu poslať do Terezína Milana Hodžu, ktorý mal za úlohu rozdeliť internovaných do troch skupín: na tých, ktorých treba pustiť na slobodu; na tých, ktorým treba internáciu v Terezíne zmeniť na konfináciu niekde na Slovensku a na tých, ktorí musia aj naďalej zostať v tábore.

O tom, že Hodža 21. júna naozaj navštívil tábor internovaných v Terezíne, vieme z jeho reakcie na prejav poslanca za Československú ľudovú stranu Bedřicha Pospíšila, ktorý 25. júna 1919 prehovoril pred plénom Národného zhromaždenia o tom, čo sa deje v Terezíne.⁸⁶ Prejav Pospíšila a samotný fakt, že otvorene hovoril o tejto otázke, vyvolal obrovské pobúrenie medzi poslancami, ktorí na neho veľmi emocionálne zaútočili.⁸⁷

Hodža taktiež nesúhlasil so závermi Pospíšila, najmä pokiaľ hovoril o nevinosti niektorých internovaných, ale čo sa týka tónu, ako aj obsahu prejavu bol oveľa vecnejší ako jeho kolegovia. Aj keď protirečil Pospíšilovi a prostriedok internácie nazval opodstatneným, nepriamo predsa priznal to, že medzi internovanými sú aj nevinní ľudia⁸⁸: „*Na skutku som ja sám prepustil všetkých viac než 55 letých, vyjma těch niekoľko, proti kterým je už zavedené trestné vyšetřovanie pre taký přečin, že domov ich poslat' je nemožno. Hned' som poslal domov 210 záložných důstojníků z Bratislavy a okolia, kteří boli len preto vojenskou sprá-*

82 NA ČR, f. AMV-PMV 225, k. 243, fasc. 225-243-1.

83 SNA, f. Ivan Markovič, k. 1, i. č. 29.

84 SNA, f. Ivan Markovič, k. 1, i. č. 34.

85 SNA, f. Ivan Markovič, k. 1, i. č. 35.

86 Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, Národní shromáždění 1918–1920. Stenoprotokoly, 59. schůze, středa 25. června 1919. <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/059schuz/s059008.htm> [cit. 2018-08-06].

87 Poslanci jeho prejav označili za útok na republiku a jeho samého za agenta Maďarov, pričom argumentovali s tým, že internácie je „*věc důvěrná. Takové věci se neříkají veřejně*“.

88 Porovnaj HUEBNER, ref. 4, s. 206.

vou – ovšem správně – internovaní, lebo náležali k brannej moci maďarskej. Nasledku poslal som preč 31 ženských.“⁸⁹

Intervencia prezidenta Masaryka, vystúpenie Pospíšila v Národnom zhromaždení, informácie, ktoré sa čoraz vo väčšom množstve dostávali na verejnosť a hlavne to, že začiatkom júla sa maďarská Červená armáda stiahla za konečné štátne hranice, to všetko sa prihovárало k tomu, aby aj MPS pristúpilo k riešeniu. Vtedy už aj Šrobárov úrad priznal, že s hromadnými transportmi sa dostávali do Terezína aj „menej podozrivé osoby“, a preto 7. júla navrhol, aby ministerstvo vnútra poslalo do tábora úradníkov, ktorí by zostavili podkladový materiál o internovaných pre účely MPS.⁹⁰ Praha však tento návrh odmietla, pričom argumentovala tým, že vyšetrovanie prípadu 2,5 tisíc osôb by trvalo najmenej niekoľko týždňov, čo v záujme ľudskosti neodporúčala. Namiesto toho navrhla, aby do Terezína cestovali ľudia z MPS, ktorí rozumejú a hovoria po maďarsky a ktorí by mali dispozičné právo ihneď na mieste rozhodnúť, koho pustiť domov a koho nie.⁹¹

Spor medzi MPS a MV sa nedá ďalej sledovať z dochovaných prameňov, ale môžeme predpokladať, že konečné slovo patrilo Švehlovi. Začiatkom júla už Terezín opustili prvé skupinky tých, ktorým bola internácia zmenená na konfinovanie.⁹² Masové prepúšťanie internovaných na slobodu sa však začalo 21. júla – počnúc týmto dňom odchádzalo z Terezína 150 osôb denne.⁹³ Podľa hlásenia Zemského vojenského veliteľstva Ministerstvu národnej obrany sa k 1. augustu 1919 počet internovaných znížil tak, že v tábore zostala iba 30-členná strážna služba, ktorá 21. augusta strážila už len 8 osôb.⁹⁴

Nakoniec sa vynára otázka, ako hodnotiť internácie z roku 1919. Myslím si, že internácia pre štát nebezpečných osôb bola adekvátnym prostriedkom moci, ktorá sa počas veľkej vojny a v povojnových rokoch hojne využívala vo viacerých štátoch Európy. V prvej polovici roka 1919 bola na Slovensku taká vojensko-politická situácia, ktorá legitimovala použitie tohto prostriedku. Z tohto zorného uhla treba povedať, že slová Samuela Zocha, ktorý bol v porovnaní so Šrobárom voči požiadavkám nemeckého a maďarského obyvateľstva vždy tolerantnejší, treba považovať za reálne: „*Ak by sme nejednali energicky, všetci by*

89 Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, Národní shromáždění 1918–1920. Stenoprotokoly, 60. schůze, 26. června 1919. <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/060schuz/s0600002.htm> [cit. 2018-08-06].

90 NA ČR, f. AMV-PMV 225, k. 243, fasc. 225-243-1.

91 Tamtiež.

92 O tom svedčí príklad internovaných zo Serede a z okolia, o konfinovaní ktorých sa malo postarať Policajné riaditeľstvo v Brne. ŠABa, f. ŽB I. prez., k. 6, č. j. 2457/1919.

93 ŠABa, f. ŽB I. prez., k. 6, č. j. 2468/1919.

94 VÚA-VHA PRAHA, f. MNO-Hš, k. 17, č. j. 38-3/2-3 a 38-3/2-4.

*sme mohli opustiť Slovensko... Som proti všetkým násilným opatreniam, ale som presvedčený o tom, že nás zachránila jedine silná ruka.*⁹⁵

Výhrady však môžeme mať proti tomu, ako využívalo Ministerstvo s plnou mocou pre Slovensko a predovšetkým i sám Šrobár, prostriedok internácie. Slová I. Markoviča, „*neverím, že by i jediný z maďarsko-židovskej spoločnosti na Slovensku bol tak nevinný, že by sa mu stala krivda, keď si posedí v Terezíne nejaký týždeň alebo mesiac*“,⁹⁶ dobre odzrkadľujú aj prístup kruhov blízkych k MPS k veci. Obeťami diktátorskej moci Šrobára sa tak stali aj mnohí nevinní ľudia. Nehovoriac o tom, že Šrobár sa vo svojich pamätiach otázkou internácií nezaoberal,⁹⁷ čo je ďalším dôvodom na to, aby sme k jeho pamätiam (predovšetkým k druhému zväzku), ktoré sú príliš zaťažené politickou propagandou a sú apológiou vlastnej činnosti, pristupovali rezervovane.⁹⁸

Aj z vyššie uvedených riadkov vyplýva, že fenomén internácií má čo povedať nielen o vzájomnom vzťahu československej moci a maďarského obyvateľstva, ale aj o fungovaní MPS. A tým nám môže pomôcť lepšie pochopiť zložitú situáciu na Slovensku v roku 1919 a reálnejšie zhodnotiť charakter vtedajšieho československého režimu. Dá sa súhlasiť s názorom Zdenka Kárnika, že vtedajšie zriadenie v prvom roku svojho fungovania iste nebolo a ani nemohlo byť liberálnou demokraciou, ale skôr revolučnou národnou diktatúrou.⁹⁹ Čo v danom momente (prihliadajúc na vnútorné pomery a na medzinárodný kontext nového štátu) bolo asi nevyhnutným riešením.

INTERNIERUNGEN AUS DER SÜDSLOWAKEI IM JAHRE 1919. EIN NACHTRAG ZUM CHARAKTER DES ZEITGEMÄSSEN TSCHECHOSLOWAKISCHEN STAATES

ATTILA SIMON

Zu den durch slowakische Historiografie nicht behandelten und wenig reflektierten Themen gehört die Internierung der slowakischen Bürger im Jahre 1919, das Phänomen,

95 Slová Zocha citujem podľa HUEBNER, ref. 4, s. 209.

96 SNA, f. Ivan Markovič, k. 1, i. č. 29.

97 ŠROBÁR, Vavro. *Oslobodené Slovensko. Pamäti z rokov 1918 – 1920. Zv. 1.* Praha: Čin, 1928; ŠROBÁR, Vavro. *Oslobodené Slovensko. Pamäti z rokov 1918 – 1920. Zv. 2.* Bratislava: Academic Electronic Press, 2004. ISBN 8088880602.

98 K tomu pozri napr. DUIN, Pieter van. Vavro Šrobár, bratislavský štrajk vo februári 1919 a umenie propagandy. In PEKNÍK, Miroslav a kol. *Dr. Vavro Šrobár politik, publicista a národnoosvetový pracovník.* Bratislava: Veda, 2012, s. 344-374. ISBN 9788022412100.

99 KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918–1938). Díl první. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929).* Praha: Libri, 2003, s. 77. ISBN 8072771957.

welches mit den wichtigsten Prozessen des betreffenden Zeitraums (z. B. mit dem Standrecht oder mit dem Aufschwung der Arbeitsbewegung) untrennbar verbunden ist. Die Studie konzentriert sich besonders auf die Masseninternierungen der Bürger nach Illau Ende März 1919 und auf die zweite Internierungswelle im Mai und im Juni 1919, als die Internierten vor allem in die tschechische Theresienstadt abgeschleppt wurden.

Der Befehl zum Start der ersten großen Internierungswelle in der Slowakei war die Verordnung des Ministers mit der Vollmacht zur Verwaltung der Slowakei, Vavro Šrobár, versandt an alle Gespane am 24. März, am Tag des Standrechts in der Slowakei. Dort gab der Minister den Befehl, die Vordermänner der bolschewistischen oder kommunistischen Bewegung und andere gefährliche Elemente nach Illau zu internieren.

Aufgrund der Verordnung wurde Ende März und Anfang April nach Illau etwa 300 Personen abgeschleppt, die Mehrheit wurde dort bis Mitte Mai gehalten und danach freigelassen.

In ein paar Wochen später – im Zusammenhang mit dem Gegenangriff der ungarischen Roten Armee, die das Gebiet der Slowakei zu besetzen begann – trat die zweite große Internierungswelle ein. Damals wurden in die Theresienstadt und auch in andere Lager (Josephsstadt, Luhatschowitz) mehr als 2600 Personen interniert, vor allem die Bürger ungarischer Nationalität, aber auch die Deutschen und in kleinerer Zahl auch Slowaken.

Die zentrale Rolle bei den Internierungen sowie bei der Entscheidung über das Schicksal der Internierten spielte Vavro Šrobár, der jedoch in seinen Erinnerungen über dieses wichtiges Phänomen kein Wort fallen lässt.

Doc. Attila Simon, PhD.
Univerzita J. Selyeho, Komárno
Fórum inštitút pre výskum menšín, Šamorín
simon@foruminst.sk